elavat kaubanduslikku liiklemist, mis suurel määral tuleb kirjutada aurikute liiklemise arvele. Kuna Kulgust Tartusse toodi peaasjalikult metall-, mineraal- ja koloniaalkaupu, viidi Tartust jälle tagasi põllutöö-saadusi, jahu ja vilja, eriti rohkel määral aga piiritust.

Kohalikkude kaupmeeste tegevuse kõrval etendas Tartu kaubanduslikus elus väga suurt osa veel aastalaat, mida peeti jaanuarikuu kolmel viimasel nädalal ja mis oli harilikult kõige suurem Läänemeremail. Aastalaada arenemise suurusest annavad ligikaudse kujutelma mõned arvud kohaleveetud kaupade väärtuse kohta, mida aga siiski tuleb võtta teatava umbusaldusega.[1]) 1832. a. toodi aastalaadale kaupu 600 000 pankorubla ehk 165 000 hõberubla väärtuses. Tõusnud järgmisel aastal 182 000 hõberublani, langes see summa hiljemini iga aastaga ja oli kõige madalam 1837. a. (138 900 hõberubla). Sellele järgnes jällegi tõus mõningate kõikumistega ja 1847. a. ulatus kaupade läbikäik laadal ligemale 213 000 rublani. Järgneval ajajärgul oli aastalaadale toodud kaupade koguhind kuni 1861. aastani (763 770 rubla) alaliselt tõusvas joones, mille järel see järjekindlalt langema hakkas. Nii olid 40-dad ja 50-dad aastad aastalaada õitseaeg. Aastalaat ei leidnud enesele ostjaid kaugeltki mitte ainult linnast, vaid väga suurel määral ka maalt, kust peaasjalikult aadel just selleks ajaks linna lõbutsema ja mitmesuguseile koosolekuile kogunes. Nagu XVIII aastasajal, domineerusid ka järgmise algusel Tartu aastalaadal Riia kaupmehed. 40-dail aastail on aga juba vene kaupmehed ülekaalus. 1840. a. on aastalaadal 74 kaupmehe hulgas juba 50 venelast Peterburist. Kuid 50-dail aastail langeb siiski venelaste üldarv; riiglased on jälle esimesel kohal. Samal ajal hakkavad siin juudid ja armeenlased suuremal arvul esinema.

Et aastalaadale toodud kaupade laadi kohta aimet saada, olgu paar võrdlust. 1842. a., kus kaupade koguväärtus hinnati 195 600 rubla peale, oli puuvillasaadusi 48 700 rubla eest, seega neljandik kogu kaubahulgast. Sellele järgnes tooteid siidist ja poolsiidist — 28 300 rubla eest, kanepist ja linast — 24 250 rubla eest (selle hulgas 14 000 rubla eest välismaa-saadusi), villast — 24 050 rubla, tubakasaadusi 19 500 rubla eest, koloniaalkaupu 20 000 rubla eest (selle hulgas vürtsi üksi umbes 5 500 rubla eest), rohkesti fajanssnõusid, siis kellasid, hõbe- ja kuldasju, nahkkaupa jne.

Aastate jooksul läks koloniaal- ja manufaktuurkaubandus Tartu aastalaadal ikka enam ja enam tagurpidi. Nähtavasti just neil aladel olid kohalikud kaupmehed võistlusse astunud. 1862. a., mil kohale toodud kaupade koguhind (480 000 rubla) rahaväärtuse tunduvast langusest hoolimata siiski näib küllalt suurena, olid koloniaalkaubad aastalaadalt pea täiesti kadunud, linasaadusi oli toodud 20 000 rubla eest, manufaktuurkaubad moodustasid umbes kolmandiku kogu juurdeveost (paarkümmend aastat varemalt aga vähemalt poole sellest). Selle vastu oli märksa suurenenud moe- ja pudukaupade hulk (kogusummas umbes 100 000 rubla eest). Suurem osa manufaktuurkaupu toodi Riiast, Pärnust palju siidisaadusi, neile järgnesid manufaktuuri alal Tallinna ja Peterburi. Riiast toodi ka suurem osa moe- ja pudukaupa. Kullasepatöö-toodete alal võistles Tallinna tagajärjekalt Riiaga. Peterburist tulid karusnahad, rauakaup, kellad, optilised instrumendid; rohkesti ka jalanõusid. Viimaseid oli suuremal määral toodud ka Ostaškovist, Vilnast ja Varssavist. Rida Vene linnu oli esindatud veel väiksemal määral oma eriartiklitega.

1) Tartu aastalaada kohta pikemalt, kust ka siin esitatud arvud on võetud, vt.: A. Hasselblatt, Der Jahrmarkt in Dorpat (Balt. Monatsschrift, Bd. 31, lk. 61 jj.).

Tartu, lk. 128